

УДК 94 (477.54) "1838 / 1917"

Ю. С. Клименко

ПИТАННЯ ІСТОРИЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА НА СТОРІНКАХ ГАЗЕТИ «ХАРЬКОВСКИЕ ГУБЕРНСКИЕ ВЕДОМОСТИ» (1838 – 1917 рр.)

У доповіді розглядається проблема висвітлення питання історичного краєзнавства на сторінках газети «Харьковские губернские ведомости». Зокрема аналізується внесок періодичного видання у сучасну краєзнавчу науку. Доведено, що матеріали, які друкувалися у цьому виданні не лише допомагають розвивати історичну науку, але й сприяють послідовному розвитку державотворчого процесу в Україні.

Ключові слова: історичне краєзнавство, «Харьковские губернские ведомости», періодичне видання, Слобожанщина

В докладе рассматривается проблема освещения вопроса исторического краеведения на страницах газеты «Харьковские губернские ведомости». В частности анализируется вклад периодического издания в современную краеведческую науку. Доказано, что материалы, которые печатались в этом издании не только способствуют развитию исторической науки, но и содействуют последовательному развитию процесса государственного строительства в Украине.

Ключевые слова: историческое краеведение, «Харьковские губернские ведомости», периодическое издание, Слобожанщина

The problem of interpretation of local history at «Kharkovskie gubernskie vedomosti» is described in the report. The deposit of periodical publication in temporary local historical science is analyzed particularly. It's proved that materials which are published in this newspaper both help to develop historical science and contribute consecutive development of national creative process in Ukraine.

Key words: local history, «Kharkovskie gubernskie vedomosti», periodical publication, Sloboda Ukraine

Постановка проблеми. Процес творення Української незалежної держави та формування демократичних засад суспільного життя значно посилив роль історичного краєзнавства у відновленні джерел національної пам'яті, зміцненні та активізації національної свідомості на локально-регіональному рівні. У цій ситуації особливої актуальності набуває усвідомлення вагомості ролі преси, яка є важливим засобом виховання та духовного розвитку особистості. Зауважимо, що «Харьковские губернские ведомости» («ХГВ»), як місцеве видання має чимало особливостей, але разом із тим є складовою всеукраїнського культурного процесу, який зберігає тенденції історичного розвитку. Завдяки цьому видання є надзвичайно цінним і важливим для усвідомлення співвідношення окремого та загального в українському національному русі. На її сторінках можна знайти не лише констатацію фактів та відтворення певних подій, а також оцінку та аналіз конкретних явищ і закономірностей суспільно-політичного та культурного життя на Слобожанщині, окреслення проблем і пошук шляхів їх вирішення.

Аналіз актуальних досліджень. Історія краєзнавчих розвідок на сторінках губернської преси Харківщини отримала певне висвітлення у науковій літературі. З'явилися фрагментарні різнопланові праці, які безпосередньо стосувалися питання історичного краєзнавства у харківській періодиці XIX ст.: портрети та некрологи її видатних діячів [9], перші спроби бібліографічного опису періодичних видань [15].

Слід зазначити, що визначними істориками Слобожанщини Д.І. Багалієм та М.Ф. Сумцовим була закладена традиція наукового вивчення харківської періодици. Д.І. Багалій звернув увагу на необхідність персонального вивчення доробку місцевих краєзнавців, одним з перших додав розділ «Краєзнавство» до монументальної розвідки з історії міста Харкова [1].

«ХГВ» дістали високу оцінку М.Ф. Сумцова, який відніс їх до «відомостей, гарно поставлених і розумно ведених» [12, с. 398]. Вчений вперше звернув увагу на потребу вивчення «ХГВ» як унікальної за своїм історичним змістом газети, а також працював над створенням портретів видатних краєзнавців Слобожанщини [13]. У даних дослідженнях був поданий багатий фактичний матеріал, особливу цінність

якого становлять мемуарні свідчення. Головною причиною стрімкого розвитку краєзнавчої тематики у місцевій пресі дослідники вважали відкриття у 1805 році університету, що й забезпечило Харкову столичний статус серед інших українських губернських міст.

Серед сучасних досліджень варто відзначити праці І.П. Михайлина [8], Г.С. Дем'янчука [5]. Певні аспекти проблеми були розглянуті М.М. Романюком [14]. Проте, специфіка досліджень цих авторів полягає у висвітленні саме літературного дискурсу «ХГВ», у спробах виокремити найважливіші публікації та охарактеризувати їх переважно в галузі журналістики. Як позитивну ознаку сучасного наукового мислення слід відзначити залучення розділів про харківську періодику в синтетичні праці з історії краю і міста [11]. У цьому контексті також вагоме місце займає бібліографічне опрацювання видання співробітниками Харківської державної наукової бібліотеки імені В.Г. Короленка, які створили бібліографічний покажчик «Харків і губернія на сторінках газети "Харьковские губернские ведомости"» [16]. На жаль, зазначеними працями по суті вичерпується дослідження з історії краєзнавства на сторінках періодичного видання величезного краю, який завжди відігравав вирішальну роль в історії нашої батьківщини.

Мета статті – науково-об'єктивний аналіз опублікованих у «ХГВ» краєзнавчих матеріалів, який збагачує існуючі уявлення про складні процеси громадсько-політичного життя харків'ян. Основні завдання випливають з мети дослідження: з'ясувати питання про ставлення російської влади до розвитку краєзнавчої науки на Харківщині; простежити вплив найвизначніших її творців на піднесення національної самосвідомості народу.

Варто зазначити, що «ХГВ» в Слобідсько-Українській губернії почали виходити з 1830-х років XIX ст.. Як тип офіційного видання склалися з двох частин: офіційної та неофіційної. У першій друкувалися царські накази, розпорядження та оголошення уряду й місцевої адміністрації, повідомлення про переміщення по службі й нагородження урядовців. Зауважимо, що офіційна частина є важливим джерелом з історії адміністративного управління на місцях, стану тогочасного господарства.

В неофіційній частині публікувалася, особливо з 60-х років XIX ст., велика кількість матеріалів з історії та географії Слобідського краю, розвідки про міста і села, народні промисли і торгівлю. Особлива увага приділялася етнографічним матеріалам – друкувалися давні перекази, легенди, звичаї та обряди. З цього

приводу видатний науковець М.Ф. Сумцов писав: «Правила радили вміщувати в неофіційному відділі "Відомостей" статті з місцевої археології, історії й етнографії» [12, с. 392].

У перший період своєї історії газета «ХГВ» публікувалася у кількості одного примірника на тиждень (зошити по 8-12 сторінок) і мала тираж 300 примірників [8, с. 68]. Видання відразу стало авторитетним серед харків'ян завдяки талановитому редагуванню відомих у Харкові діячів.

Першими до співробітництва в «ХГВ» наприкінці 1830 – на початку 1840-х рр. вдалося залучити Г.Ф. Квітку, І.І. Срезневського, В.В. Пассека, В.Н. Каразіна та інших видатних діячів міста і губернії.

Активно залучився до розвитку нового видання Г.Ф. Квітка, який у 1838 році надрукував у «ХГВ» статті «Заснування Слобідських полків», «Про Харків і повітові міста Харківської губернії» та «Відомості про Харківську губернію» [7]. Праці Г.Ф. Квітки були написані на перетині історії та статистики. В них дослідник описав історію заснування міста Харкова, заснування університету, відкриття інституту шляхетних дівчат. Автор подав статистичні дані про становище міста і повітів губернії. До того ж, у своєму дослідженні вчений наводив особливі риси характеру слобожан: ввічливість та щирість у спілкуванні, суворе виконання своїх обов'язків та обіцянок, допитливість у пізнанні світу і прагнення до освіти, краси та мистецтва [7, с. 2]. Слід зазначити, що всі праці дослідника, що видавалися в «ХГВ» були передруковані у столичних періодичних виданнях: «Современник» і «Литературная газета». Це свідчить про великий інтерес до історичних праць, народознавства, фольклористики і етнографії, пізнання регіональних відмінностей народів Російської імперії.

Вагомий внесок у видавничу діяльність «ХГВ» вніс відомий історик В.В. Пассек. Науковець друкував численні замітки, в яких намагався зіставити оригінальність українського світогляду з великоросійським. У своїй статті «Нарис Харківської губернії» вчений акцентує увагу на залишках язичництва в українських звичаях. На думку автора саме на цей факт потрібно звертати особливу увагу при дослідженні історичних традицій мешканців Слобожанщини.

Варто зазначити, що особливим внеском у розвиток археологічної науки є стаття В.В. Пассека «Про старожитності Харківської губернії» [10, с. 2]. Завдяки цій праці вперше в загальній

пресі було звернено увагу громадськості на гордища і поховання на території Харківщини, а також виокремлено питання про систематичне їх вивчення.

Інший видатний науковець В.Н. Каразін на сторінках «ХГВ» знайомив читачів з визначними подіями міста. У статті «Перехід Харківського інституту шляхетних дівчат» [6, с. 2] дослідник детально описав хроніку переїзду установи до нового приміщення. Разом з фактичним викладом матеріалу автор висловив думку про важливість освіти для всіх верств населення. Участь у «ХГВ» засновника Харківського університету забезпечила часопису авторитет серед харків'ян. Вчений постійно налаштовував населення на пізнання рідного краю та сприйняття глибоких просвітницьких ідей.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. періодична преса набувала ще більшого значення в Росії, яка не лише відображала суспільно – політичне й культурне життя, але й формувала громадську думку населення. В цей період з «ХГВ» співпрацювали найвидатніші діячі Харкова. Так, відомий історик Д.І. Багалій, був автором «ХГВ» з 1885р. і до її закриття. Науковець опублікував значну кількість статей та уривків зі своїх відомих історичних праць. Особливого значення дослідник надавав дослідженню історії міста Харкова. Зокрема багато матеріалу з даної тематики подано на сторінках газети: «До питання про заснування м. Харкова» [2]; «Харківські ярмарки в минулому столітті» [3]. Історико-краєзнавчі розвідки вченого відіграли вагомий роль у написанні найвідомішої праці Д.І. Багалія. У березні 1899р. «ХГВ» надрукували план-конспект твору «До питання про створення історії Харкова» [4, с. 2]. За цими публікаціями простежується поява видатної історичної монографії «Історія міста Харкова за 250 років його існування» [1], перший том якої з'явився у 1905р.

Активну участь у виданні газети приймав професор історико-філологічного факультету М.Ф. Сумцов. Головні напрямки наукової діяльності вченого були пов'язані з історією Слобожанщини та етнографією. Це визначило характер його науково-просвітницьких публікацій у «ХГВ». Зокрема кілька статей науковець присвятив історії Харкова: «Про твори І.І. Срезневського, що відносяться до Південної Росії взагалі і до Харківської губернії» [13] та ін..

Напередодні п'ятдесятиліття цього урядового інформаційного проекту М.Ф. Сумцов стверджував, що «ХГВ» не вичерпали себе, їм ще належало відіграти видатну роль у пізнанні України. Науковець активно підтримував вжи-

вання української мови на сторінках газет. «Багато при цьому, - писав він, - щоб українські повір'я, історичні перекази, щоденники й листи не були відкинуті тільки тому, що викладені мовою того народу, серед якого виникли й зберігаються. У поважній науці факти чи явища життя та слова, які їх виражають, невіддільні одні від других, і повнота змісту й значення відкривається тільки у внутрішньому органічному з'єднанні» [12, с. 398].

Варто зазначити, що офіційна заборона українського слова в Росії не могла перешкодити співпраці в «ХГВ» українських краєзнавців і навіть появи в цих газетах праць українською мовою. Проте, це були автентичні історичні документи, записи народних пісень, оповідань, приказок, тобто матеріали, які мали велике значення для пізнання місцевого краю.

Незважаючи на це, в Україні, як і раніше, був досить помітний контраст між багатотою, яскравою історією, давньою самобутньою культурою народу та очевидною неповнотою їх літературно-наукового відображення. Поступово, хоча і в тісних рамках самодержавної імперської ідеології набирали все більшого розмаху дослідження рідного краю. Краєзнавча історико-етнографічна робота, започаткована у першій половині XIX ст. українськими діячами освіти та культури активно продовжувалась до початку Першої світової війни і була піднесена на високий рівень.

Висновки. Важливо зазначити, що «ХГВ» - це своєрідне і багатопланове історичне джерело не лише за змістом, але й за структурою опублікованого фактичного матеріалу. Значну цінність мають надруковані тексти-джерела (законодавчі акти, статистичні відомості, епістолярні пам'ятки). Не менш важливими є різножанрові публікації, основу яких становлять власне фактичний матеріал. На сторінках періодичного видання відображався і фіксувався історичний час з його провідними ознаками: суспільно-соціальним та економіко-правовим статусом, рівнем матеріального і духовного розвитку та станом національної самосвідомості. Насичені різноманітною історичною, етнографічною, літературно-бібліографічною інформацією численні замітки, повідомлення, виписки з регіональної преси, тексти архівних документів стали вагомим джерелом для українознавчих досліджень та краєзнавчих характеристик регіону.

Перспективи подальших досліджень. Слід зазначити, що дана стаття не висвітлює всіх аспектів проблеми. Нагальною є потреба розглянути внесок саме маловідомих краєзнавців у «ХГВ». З'ясувати місце цього друкованого ви-

дання в інформаційному просторі Слобожанни на початку ХХ ст..

ЛІТЕРАТУРА

1. Багалей Д.И., История города Харькова за 250 лет его существования (с 1655 по 1905г.) : [у 2 т.] / Д.Багалей, Д. Миллер. – Х.: Изд. гор. обществ. упр., 1912. – 937с.
2. Багалій Д.І. До питання про заснування м. Харкова / Д.І. Багалій // Харьковские губернские ведомости. –1885. - 23 жовтня.
3. Багалій Д.І. Харківські ярмарки в минулому столітті / Д.І. Багалій // Харьковские губернские ведомости. –1888. - 28 січня.
4. Багалій Д.І. До питання про створення історії Харкова / Д.І. Багалій // Харьковские губернские ведомости. –1899 – 10 березня.
5. Дем'янчук Г.С. Українське краєзнавство: сторінки історії / Г. Дем'янчук. – К.: Просвіта, 2006. - 296с.
6. Каразін В.Н. Перехід Харківського інституту шляхетних дівчат / В. Каразін // Харьковские губернские ведомости. – 1838. - № 34.
7. Квітка Г.Ф. Заснування Слобідських полків; Про Харків і повітові міста Харківської губернії; Відомості про Харківську губернію / Г. Квітка // Харьковские губернские ведомости. – 1838. - № 1-3
8. Михайлин І.П. Нарис історії журналістики Харківської губернії (1812-1917) / І. П. Михайлин. – Х. : Прапор, 2007.- 366с.
9. Некролог А.А. Вербицького // Прибавление к «Харьковским губернским ведомостям».- 1859. № 32
10. Пассек В.В. Про старожитності Харківської губернії / В.В. Пассек // Харьковские губернские ведомости. – 1830. - № 19.
11. Рідний край: навчальний посібник з народознавства: [наук. ред. Прокопенко І.Ф.]. - Х.: ОВС, 1993. – 544с.
12. Сумцов Н. «Губернские ведомости» как пособие при изучении русской истории и этнографии/ Н. Сумцов // Киевская старина. -1885.- № 2. - С. 391-398.
13. Сумцов М.Ф. Про твори І.І. Срезневського, що відносяться до Південної Росії взагалі і до Харківської губернії / М. Сумцов // Харьковские губернские ведомости. –1880. - 31 березня.
14. Українська преса в Україні та світі ХІХ-ХХ ст. / [наук. ред. М.М. Романюк]. – Львів: Оріяна-Нова, 2007. – 560с.
15. Устинов И.А. Литература о Харьковской губернии: Библиогр. указ. / И.А. Устинов. – Х., 1886. – С. 215-218.
16. Харьков и губерния на станицах газеты «Харьковские губернские ведомости» 1838 – 1917 / Харк. держ. наук. б-ка ім. В.Г. Короленка / [наук. ред. А.М. Перепеча]. - Х. - 1993 – 1998.- Вып. № 1-6.